

A gulág-argótól az ötemeletes tudásházig

Tóth Szergej, a szegedi alkalmazott nyelvészeti tanszék vezetője most töltötte be 60. életévét.

Balázs Géza ebből az alkalomból kérdezte

– **Miért kaptad a Szergej nevet?**

– A Szovjetunióban születtem, egy régi értelmiségi családban, de, ahogy azt mondani szokták az interjúkban, egy orosz anya és egy magyar apa gyermekeként. A családi legenda szerint olyan nevet kellett választani, ami egyszerre volt akkoriban világi és egyházi is, népszerű is Oroszországban, de azért egy latin kultúrájú országban is jól csengő. Sergio vagy Serge, ez utóbbi különösen tetszett édesanyámnak, aki francia szakos volt. Nos, azt hiszem, a név magyarországi fogadtatását illetően tévedtek, én viszont 60 év alatt végül is megbarátkoztam vele, aztán meg ismerjük: Nomen est omen.

– **Mi vezetett a nyelvészethez?**

– Talán nem is mi, hanem ki. Édesanyám harmadik koromban jött rá, hogy bár hibátlanul használom a megtanulhatatlan mozgást jelentő igéket vagy a múlt idejű szenvedő melléknévi igeneveket, de fogalmam sincs a képzésükről, használatuk szabályairól. Ezért aztán esténként, de főleg hétfőnként, a tévémentes napokon¹ nekilátott velem „grammatikázni”. Nekem meg megtetszett, hogy erőlködés nélkül kezdek valamit érteni is. De a „mi”-re is van válasz: az irodalom. Ma már el sem tudnám képzelni, nyelvészeti tudásom nélkül mennyire másképpen látnám Zoscsenko vagy Bulgakov hőseit, amikor a nekik tulajdonított szövegeket olvasom.

¹ A hatvanas-hetvenes években hétfőnként adásszüneti nap volt a Magyar Televízióban. (A szerk.)

Tóth Szergej. 1980-ban végzett a József Attila Tudományegyetem Természettudományi Karán. A különböző szociokulturális meghatározottságú csoportok és a társadalmi változások interakciója eredményeként bekövetkezett nyelvi változásokat kutatja, valamint a városi tünettant. Szerkesztője az *Aetas* történettudományi folyóirat, a *Nyelvészeti Füzetek*, a *Nyelvészeti Füzetek Szótársorozata* és az *Alkalmazott Nyelvészeti Mesterfüzetek* periodikáinak. Az akadémiai orosz–magyar, magyar–orosz szótárak egyik szerkesztője. 1996 óta vezeti a Szegedi Tudományegyetem JGYPK Magyar és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékét, jelenleg az Alkalmazott Humántudományi Intézet vezetője. Brassai Sámuel-díjas (2014. Kolozsvár). 2005-ben és 2015-ben megrendezte Szegeden a Hatalom interdiszciplináris megközelítésben című konferenciát.

Szovjet nyelv, orwelli újbeszél, birodalmi nyelv...

A szovjet korszak orosz nyelvében a XX. század húszas éveitől egyre nagyobb számban jelennek meg az ideológiának való alárendeltség és a bürokratizálódás által létrehozott új rend „új nyelvének” elemei. Ezt a felszínre került, illetve újonnan keletkezett lexikai réteget a társadalmi helyzet, a területi kiterjedés és a beszédhelyzet hármasszoros dimenziójában nemigen lehet behelyezni a szovjet valóságba, sőt még az is nehézségekbe ütközik, hogy a szóban forgó lexikai réteget az orosz nyelvváltozatok valamiféle nyelvrengszertani strukturális szempontok szerinti kategóriájába soroljuk. Ez nem a „szovjet nyelv” lexikája, mivel az orosz nyelv tényleges politikai jellegű lexikájától elkülöníthető, de nem is csak a szovjet nomenklátúra bikkfanyelve. Nem valamiféle „eszperantó orosz”, hisz éppen zavaros szemantikájából adódóan képtelen betölteni tényleges kommunikatív szerepet. Talán az orwelli újbeszél lexikájának görbe tükrre adja vissza legpontosabban a lényegét, jóllehet a mechanikus szóképzés, a pozitív értékek negatívvá válása, illetve fordítva, közel sem meríti ki az általunk vizsgált lexika jellemzőit. A szakirodalomban – bármennyire hihetetlen – továbbra is az irodalmi fikció teremtette orwelli újbeszél vagy orwelli nyelv „terminusok” vannak leggyakrabban használatban. A téma publicisztikai feldolgozása olyan fogalmakat hozott a felszínre, mint például a birodalmi, nomenklátúrás tolvajnyelv, szovjet politikai, pártfunkcionáriusi, párt torzított nyelv, de ezek mindegyike bizonyos értelemben leszűkíti az általunk vizsgált jelenséget. (Részletek Tóth Szergej *Nyelv, kép, hatalom* című könyvéből, Szeged, 2011. 13–14.)

– **Főként a hatalom nyelvi vonatkozásai érdekelnek. Miért?**

– Mert olyan országban eszméltem a világra, ahol minden nyelvi megnyilatkozás duplázódott, triplázódott stb., mert másképpen beszélünk otthon, mikor csak magunkban voltunk, másképpen, ha barátok is voltak velünk, máshogyan az idegen előtt, és teljesen más beszédet hallottam a rádióból és a tévéből. És akkor még nem is mondtam, hogy a srácok, akikkel barátkoztam, a művelt, nyelveket beszélő nagymamám számára is ismeretlen szavak és kifejezések tucatjait használták. A személyes tolmácsolás ezekben az esetekben egyébként a nagypapám volt, aki kelletlenül ugyan, de nem csak a szavak értelmét magyarázta el, de mesélt egy s mást a tábori életről is. Első publikációm is erről, az általam gulág-argónak nevezett jelenségről szólnak.

– **Alkalmazott nyelvészet szakos hallgatóink gyakran kérdezik: mire jó, mire alkalmas ez a szak? Mit szoktál erre válaszolni?**

– Azt, hogy a négy szemeszter ugyan nagyon kevés, de azért jó alapokat adhat a további munkához. Én azt szoktam mondani a hallgatóknak, hogy képzeljenek el egy ötemeletes házat, tele tudással, könyvekkel, feladatokkal. Ez a ház az alkalmazott nyelvészet, és ezt kellene belakniuk. Mindezt úgy, hogy csak arra van idejük, hogy lifttel rögtön a negyedik emeletre menjenek, ahol tartunk nekik egy rövid tájékoztatót, majd végigkísérjük őket a folyosókon, és benyitunk minden szobába. – Itt ilyen könyvek vannak, emitt meg ez a tudás, abban a szobában meg roskadoznak a polcok a különböző megoldandó feladatoktól. Lesz egy képetek a házról, de sokkal több nem. Viszont utána megkapjátok a kulcsokat, és bármikor visszajöhettek, beülhettek bármilyen emelet bármelyik szobájába. És mi is ott leszünk.

– **Miben sajtóságos, mi-ben egyedi a szegedi alkalmazott nyelvészeti tanszék?**

– Az ország kisszámú és kis létszámú alkalmazott nyelvészeti tanszékei azok, amelyek sajtósak és egyediek a legtöbb bölcsész tanszékekkel szemben,² bár lehet,

hogy nincs igazam, és egyébként sem szeretnék szembeállítani senkit senkivel. Amit nálunk Lengyel Zsolt és Zánthó Róbert tanár urak meghonosítottak, a mai napig él, azaz nagyon szoros együttélésben vagyunk a hallgatókkal, együtt készülünk a konferenciákra, minden évben tanulmányutakon veszünk részt (mi így nevezzük a kirándulásokat). Szóval együtt sírunk és együtt nevetünk is, például a karácsonyunkon vagy a szakestjeinken. Mindez reményeim szerint őszinte és jó. Ami a szakmai részt illeti: talán a szemiotikai szöveg- és az anyanyelvi nevelés szakirányaink lehetnek a sajtóságaiknak.

² Jelenleg az országban három helyen lehet alkalmazott nyelvészet MA szakon tanulni. A budapesti ELTE Bölcsészettudományi Karán, a veszprémi Pannon Egyetemen, valamint a Szegedi Tudományegyetem JGYPK-n. Évente változó számú, kb. 15–20 államilag finanszírozott férőhely van. (A szerk.)